

Nikola Vranješ - Tomislav Miletić

TEORIJA EVOLUCIJE U SUVREMENOM PASTORALNO-KATEHETSKOM KONTEKSTU

Doc. dr. sc. Nikola Vranješ
KBF – Zagreb, Teologija u Rijeci
Tomislav Miletić, mag. theol.

Riječka nadbiskupija

UDK: 213: 575.8[25+261.6] [233+291.7] :
[141.155+577.38]

Pregledni znanstveni rad
Primljeno: 20.08.2013.

Ovaj rad posvećen je promišljanju odnosa suvremenog pastoralno-katehetskog djelovanja prema činjenici evolucije, tj. promišljanju načina na koji se tom važnom segmentu znanstvenog istraživanja pristupa u suvremenom pastoralnom kontekstu. K tome, ponuđen je pregled nekih ključnih segmenata problematike. Iako je riječ o znanstvenom pitanju, jasno je da ono ima brojne kulturološke, ali i teološko-pastoralne odjeke. U radu se upozorava na pogrešne pristupe i pretjerivanja koja narušavaju sliku Crkve po pitanju evolucije. Interdisciplinarni pristup čini temeljnu okosnicu metodologije ovoga rada, a u obzir su uzeti doprinosi prirodnih znanosti, teologije i filozofije, kao i pokazatelji iz pastoralne prakse.

Ključne riječi: Bog, stvaranje, evolucija, pastoral, kateheza.

* * *

Uvod

Teorija evolucije, koja čini temeljnu odrednicu suvremenih prirodnih, osobito bioloških znanosti, nije samo znanstvena činjenica. Ona predstavlja i kulturalni element prvoga reda. Naime, o usvajanju i ispravnom vrednovanju ove teorije umnogome ovisi i slika čovjeka i ljudskog društva. Danas možemo ustvrditi da je teorija evolucije, barem u jednome dijelu teološkog istraživanja, prihvaćena iako se mnogi teološki traktati još uvijek razrađuju kao da ne bi bilo važno ući u dijalog s drugim znanostima s obzirom na dosege znanja

o evoluciji.¹ No potpuno je drugačija slika s obzirom na konkretno pastoralno, a osobito katehetsko djelovanje, izuzimajući djelovanje pastira, teologa i vjernika laika koji su s ovim pitanjem dobro upoznati i koji se trude prikazati ga u ispravnom svjetlu. Žalosna je činjenica da se u konkretnoj hrvatskoj pastoralno-katehetskoj praksi teorija evolucije velikim dijelom ne poznaje, a od mnogih se i ne prihvaća. Tumačenje postanka svijeta i čovjeka često ostaje samo na razini rudimentarnih spoznaja iz biblijske teologije, koje se na neki nejasan način povezuju s nekim znanjem iz prirodno-znanstvenih disciplina. Najžalosnija je, k tomu, činjenica da se u takvom ozračju, barem tijekom mnogih katehetskih susreta, u nekim tiskovinama, na internetu, na nekim predavanjima te u drugim prigodama (u nekim krugovima i sustavno) gdjekad i vrlo agresivnim govorom podupiru znanstvene zablude kreacionizma i inteligentnog dizajna (dalje: ID), i to još pod krinkom autentična nauka Katoličke Crkve. Moramo, međutim, dodati da se mnogi manjkavi elementi u katehezi i vjeronauku s obziromna pitanje evolucije provlače i iz najboljih namjera, tj. mnogi pastoralni djelatnici zanemaruju znanstvenu istinu, ali im ili nepoznavanje ovog pitanja ili neki drugi čimbenici odmažu ići u pravom smjeru.

Zasigurno, ovdje nećemo propustiti upozoriti na drugi ekstrem koji ima nesagledive znanstvene, kulturalne i etičke posljedice, a riječ je o materijalističkom tumačenju evolucije dobro poznatom u djelima, sada već njegova avangardnog predstavnika Richarda Dawkinsa i drugih sljedbenika takvog razmišljanja. Riječ je o pristupu koji čovjeka svodi isključivo na materijalnost, zatvarajući ga potpuno u imanenciju. Kako rekosmo, to viđenje ima nesagledive posljedice, osobito etičke prirode. Međutim, ono ne smije kršćanima predstavljati još jedan dodatni razlog za jednostavno zauzimanje kreacionističkoga stava, uvjeravajući se da su s time riješili problem, jer problem je puno dublji i složeniji.

¹ Na što opravdano upozorava Charles Foster. Usp. Charles FOSTER, *The Selfless Gene. Living with God and Darwin*, Hodder&Stoughton, London, 2009., preface, XVI.

1. Prema ispravnom vrednovanju teorije evolucije u pastoralno-katehetskoj praksi

Pastoral je vrlo složena i zahtjevna stvarnost, osobito u svojoj katehetskoj dimenziji. Kada je teorija evolucije u pitanju, možemo pomisliti da bi pastoralnim djelatnicima bilo puno lakše kada bi bilo moguće stvaranje svijeta i čovjeka u materijalnom redu stvari protumačiti doslovno onako kako se govori u prvim dvama poglavljima Knjige Postanka. Naime, puno je lakše tako postupiti, puno lakše, ali i krajnje neodgovorno. Pastiri, vjeroučitelji i katehete moraju prihvatiti drugačiju logiku razmišljanja i drugačiji put. On je puno teži i zahtjevniji. On ponajprije zahtijeva trajnu interdisciplinarnu teološko-pastoralnu formaciju, zahtijeva zatim duhovni, mentalitetni i kulturalni odmak od pokušaja zatvaranja očiju pred znanstvenim činjenicama te od pokušaja podučavanja, osobito djece i mladih, mimo ikakve veze s dosezima znanosti o evoluciji. Takav pokušaj na kraju mnoge, kada se jednom suoče s dosezima znanosti, odvede u agnosticizam i praktični ateizam. Naime, mnogi tada samu Crkvu dožive kao da je "izvan vremena i prostora" s obzirom na ovu temu. Na taj način ostaje se na putu koji ne vodi istini. Ono, naime, na što sve članove Crkve mora nukati pastoralna odgovornost, treba biti *vjernost istini*. Upravo *ljepota istine* nuka na traganje koje vodi prema dijalogu vjere i prirodnih znanosti. Tek na taj način teološko istraživanje postaje zrelije i produbljenije, a pastoralno djelovanje, praktično aktualizirajući dosege tog dijaloga, postaje praktičnim izričajem odgovornosti za punu istinu o svijetu i čovjeku.

2. Pokušaj ukazivanja na neke kriterije za ispravno vrednovanje teorije evolucije u pastoralno-katehetskoj praksi

Kako smo već uočili, odnos prema teoriji evolucije predstavlja znanstveno, filozofsko, teološko, ali i kulturalno i pastoralno pitanje. Zato je u konkretnom pastoralnom djelovanju važno poštovati neke bitne teološko-pastoralne kriterije s obzirom na ovo pitanje. Ti kriteriji ne odnose se samo na pitanje formiranosti i obrazovanosti pastoralnih djelatnika s obzirom na temu evolucije već i na pastoralne projekte, programe i inicijative, na način govora i djelovanja te na

poštivanje interdisciplinarnog pristupa, osobito u katehetskom djelovanju. Praktična rasprava o evoluciji izaziva jake osjećaje i na to kršćani trebaju biti spremni.² To je i logično uzme li se u obzir činjenica da je povijest nerazumijevanja u odnosu na evoluciju u mnogim kršćanskim krugovima dovela do apsurdnih pokušaja odbijanja ne samo evolucije već i drugih rezultata znanosti. Kako brojni protivnici teorije evolucije, odbijajući paziti na razliku između teološkog govora i govora prirodnih znanosti, dovode u pitanje cijelu znanstvenu sliku svijeta, početke svemira, znanstvene podatke o starosti zemlje, udaljenost zemlje od drugih planeta, istinitost fosilnog zapisa i sl.,³ u razmišljanju o teološko-pastoralnim kriterijima u ovom području moramo istaknuti da bi, pored uvažavanja istinitosti utemeljenih dosega znanosti, temeljni teološki kriterij morao biti *sklad vjere i razuma*. Na njemu počiva zahtjev oko *usklađivanja istina i načina razumijevanja vjere i znanosti*,⁴ i to na način da istine vjere zadrže svoje teološko, spasenjsko i antropološko značenje, a znanstvene istine ostanu u okvirima utemeljene, dakle, neideologizirane egzaktnosti. Iz toga slijedi da istina o evoluciji do koje dolaze znanosti za kršćane najprije treba biti predmetom ozbiljna susreta i poštovanja. Stvaranje i evolucija nipošto se ne isključuju; samo je potrebno ispravno razumjeti njihov odnos. No za sada je važno uočiti da bi daljnji kriterij u govoru i djelovanju spram evidentnih i utemeljenih dosega znanosti o materijalnom svemiru trebalo biti upravo *razborito poštovanje*, a ne unaprijed formulirano suprotstavljanje i odbijanje.

U razmišljanju o ovim kriterijima možemo se osloniti na razmišljanje Ivana Pavla II. koji, imajući u vidu cjelokupan kršćanski odnos prema znanstvenoj slici svijeta, osobito prema počecima svemira, ističe stav divljenja prema utemeljenim rezultatima znanosti.⁵

2 Kao što dobro ističe i obrazlaže Kenneth Miller. Usp. Kenneth R. MILLER, *Only A Theory: Evolution and Battle for America's Soul*, Viking, New York, 2008., 135.

3 Usp. Charles FOSTER, *The Selfless Gene. Living with God and Darwin*, 44-48.

4 Usp. George V. COYNE, *Faith and Knowledge. Towards a New Meeting of Science and Theology*, Libreria Editrice Vaticana – Specola Vaticana, Città del Vaticano, 2007., 60.

5 Usp. IVAN PAVAO II., Papinskoj akademiji znanosti – Vatikan – 29. studenog 1996., u: PAPINSKO VIJEĆE ZA KULTURU, *Vjera i kultura. Antologija tekstova papinskog učiteljstva od Lava XIII. do Ivana Pavla II.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., br. 2781-2782.

Dakle, kao važan kriterij u odnosu prema znanosti mora se istaknuti kriterij *praktičnog vrednovanja utemeljenih rezultata prirodnih znanosti*. Pred njima, dakle, ne smijemo zatvarati oči i npr. u pitanju evolucije pokušavati ne obazirati se na obilje podataka koji nam dolaze iz mnogih područja prirodnih znanosti. Papa je zauzeo stav *divljenja* pred utemeljenim rezultatima znanosti.⁶ Upravo takav stav treba biti jednim od važnih kriterija kršćanskog odnosa prema znanosti. Ovo divljenje očito se odnosi na legitimne dosege znanosti sve dok ona ne pokušava prelaziti na filozofsko i teološko područje i tumačiti i pitanja iz tih područja prema svojim mjerilima. Jasno da tada stav kršćana ne može biti isti jer se u tom slučaju više ne radi o utemeljenom djelovanju znanstvene zajednice. No gdje takvih pokušaja nema i gdje znanost nastoji ostati u okvirima koji su joj zadani, poštujući vlastite granice, kršćani se doista trebaju diviti oplemenjivanju mogućnosti čovjeka da novim otkrićima ukazuje na strukture i zakonitosti materijalnog svijeta. To osobito vrijedi za odnos prema evoluciji.

Važan kriterij s obzirom na ovo pitanje trebalo bi biti nastojanje *povezivanja teologije i prirodnih znanosti s konkretnom kršćanskom praksom*. Objedinjavanje ovog poznavanja ima svoje kulturalne posljedice, tj. treba biti zamjetno i na kulturalnoj i na pastoralnoj razini. Upravo u tom smislu Drugi vatikanski koncil poziva vjernike na ispravan odnos prema znanstvenim dostignućima.⁷ Pastoralni djelatnici ne mogu biti stručnjaci u svemu, ali mogu steći osnovne spoznaje koje će im pomoći praktično djelovati na način koji će ići prema utemeljenom vrednovanju objedinjavanja znanja teologije i prirodnih znanosti u pastoralu. Slijedom rečenoga, pastoralni djelatnici morali bi biti sposobni u osnovnim crtama prikazati razlikovni,

6 Iako upozorava na moguće zloupotrebe u pitanju odnosa prema znanosti, papa Ivan Pavao II. isti stav divljenja pred utemeljenim rezultatima znanosti zauzima i ranije. Usp. IVAN PAVAO II., Papinskom vijeću za kulturu – Vatikan – 18. siječnja 1983., u: PAPINSKO VIJEĆE ZA KULTURU, *Antologija tekstova papinskog učiteljstva od Lava XIII. do Ivana Pavla II.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., br. 1371-1372.

7 Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu Gaudium et spes* (7. XII. 1965.), br. 62, u: *Dokumenti*, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., (dalje: GS).

ali u konačnici komplementarni odnos teološkog govora o stvaranju i prirodoznanstvenog govora o evoluciji.

Važan kriterij koji pastoralni djelatnici moraju poznavati i poštovati jest *svjedočenje i poučavanje ispravnog utemeljenja etike u odnosu na evoluciju*. To je jedno od najvažnijih pitanja u pogledu ispravnog tumačenja prihvaćanja teorije evolucije u konkretnom životu. To što prihvaćamo evoluciju kao znanstvenu činjenicu ne znači da smijemo prihvatiti bilo kakvo utemeljenje etike i, na kraju krajeva, bilo kakvu formu etike. O tom shvaćanju izravno ovisi moralnost ljudskih postupaka. Zato su neprihvatljivi pokušaji koji etičnost žele izvesti iz čisto prirodoznanstvenih elemenata, neprihvaćajući njezino metafizičko utemeljenje. Riječ je o problemu tzv. biologizacije etike ili naturalizacije morala.⁸ Konačno utemeljenje etike nije moguće izvesti iz čisto prirodoznanstvenih elemenata. U konačnici, »sve strogo evolucijske teorije podrijetla i naravi etičkog fenomena ipak nisu dostatne za objašnjenje jedinstvenoga i kompleksnoga ljudskog ponašanja i djelovanja koji u složenim društvenim i kulturnim uvjetima otkrivaju dinamike i dimenzije koje transcendiraju biološko ustrojstvo ljudskog bića.«⁹

Iako smo istaknuli da u prevladavajućem vjerničkom poimanju vlada prilično zabrinjavajuća slika s obzirom na poimanje i prihvaćanje znanstvene činjenice evolucije, to ne znači da nema vrlo pohvalnih napora u smislu promicanja ispravnog odnosa vjere u stvaranje i evolucije. To se u prvom redu odnosi na djelovanje mnogih vjeroučitelja i profesora teologije koji shvaćaju problematiku i koji ju nastoje ispravno prikazati, osobito djeci i mladima. Ono što je važno jest poštovati *kriterij prilagođenog pristupa u poučavanju* djece i mladih ovisno o mogućnostima i načinima shvaćanja stvarnosti putem kojega bivaju sustavno vođeni prema sve većoj razini poimanja komplementarnog odnosa vjere u stvaranje i znanstvenih istina o evoluciji na cjelovitom obzorju života. Pritom je osobito važno da

8 Tonči MATULIĆ, Odnos evolucije i etike – teološko propitivanje granica, u: Nikola BIŽACA – Josip DUKIĆ – Jadranka GARMAZ (prir.), *Kršćanstvo i evolucija. Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa, Split, 22. i 23. listopada 2009.*, Crkva u svijetu – Katolički bogoslovni fakultet, Split, 2010., 146.

9 *Isto*, 148.

odgovorni odgojni crkveni i društveni čimbenici djeluju na poticanju integracije vjere i znanosti u svezi s temama stvaranja i evolucije.¹⁰

3. Evolucija – u kratkim crtama

Ispravno govoriti o evoluciji kao znanstvenoj teoriji u suvremenom svijetu i nije tako jednostavno kako se na prvi pogled može učiniti. U popularnoj suvremenoj kulturi pojam evolucije, poput mnogih drugih pojmova što su izvučeni iz svog izvornog konteksta te neispravno prerečeni, gubi svoj izvorni i istiniti smisao. U kulturi medija ili stvarateljskih ljudskih izričaja evolucija često poprima razmjere i obrise koje ona u sebi ne sadržava niti ih poznaje. Ovaj fenomen „(ne)poznavanja evolucije“ od kojeg nisu izuzeti ni članovi Crkve u više navrata rezultira stvaranjem vlastita mišljenja o evoluciji koje se ne osniva na znanstvenoj spoznaji već radije na neispravnom mišljenju. Nemalo puta reakcija na tako iskrivljenu sliku pojma evolucije vodi u antagonizam naspram njega ili u egzistencijalno ignoriranje istog. Iz tog razloga bitno je pojasniti što teorija evolucije jest, a što nije.

Teorija evolucije kakvu danas poznajemo znanstvena je teorija iz područja bioloških znanosti. Iako je znanstveni koncept evolucijskog razvoja prodro i u mnoge druge znanstvene discipline i područja te u njima omogućio nov napredak znanstvene misli i istraživanja, teorija evolucije se u prvom redu odnosi na proučavanje bioloških promjena unutar životnih oblika na planetu Zemlji.¹¹ U današnjoj formi teorija evolucije (nazvana i sintetičkom teorijom evolucije) objedinjava niz bioloških spoznaja što su se tijekom 150 godina znanstvenog istraživanja otkrili i ujedinili s izvornom postavkom „promjena kroz generacije.“ Kada danas, nakon 150 godina istraživanja, govorimo o teoriji evolucije, onda u striktnom znanstvenom

10 Više o tome vidi u: Stvaranje i/ili evolucija. Izazovi za odgoj u vjeri, u: Nikola BIŽACA – Josip DUKIĆ – Jadranka GARMAZ (prir.), *Kršćanstvo i evolucija. Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa, Split, 22. i 23. listopada 2009.*, Crkva u svijetu – Katolički bogoslovni fakultet, Split, 2010., 184-189.

11 O utjecaju teorije evolucije na istraživanje mogućnosti postojanja života izvan našeg planeta pogledati: Walter DES MARAIS, *Astrobiology: Exploring the Origins, Evolution and Distribution of Life in the Universe*, 1999. Dostupno na: <http://www.medicine.mcgill.ca/mnmsmi/Des%20Marais%20and%20Walter.pdf>

govoru možemo reći kako je teorija evolucije teorija o „promjeni frekvencije alela (genetskih varijanti) u određenom vremenu.“

Teorija evolucije dakle objašnjava način promjene *biološkog ustrojstva* živih organizama tijekom dugog niza (najčešće milijune) godina. Promjene unutar biološkog ustrojstva živih organizama teorija evolucije objašnjava mehanizmima evolucijskih promjena. Osnovni su mehanizmi promjena: mutacije, genetski transfer, genetski drift, prirodna selekcija. Genetske promjene (varijacije) prenose se nasljeđem na potomstvo, a mogućnost nasljeđivanja genetskih promjena seksualnom reprodukcijom omogućava proces prirodne selekcije. Same genetske promjene nastaju mutacijom od kojih one pozitivne pridonose preživljavanju i opstaju u procesu genetskog nasljeđivanja dok se negativne s vremenom istiskuju iz populacije procesom prirodne selekcije. Reprodukcijom se postojeće varijacije umnažaju unutar jedne populacije te s vremenom mogu dovesti do specijacije, odnosno pojave nove vrste.

Već iz ovog kratkog opisa može se zamijetiti jezik teorije evolucije. To je egzaktan biološki govor te nam poručuje kako proučavanju evolucije valja pristupiti. Naime, iako je teorija evolucije jedna od najpotvrđenijih teorija u povijesti znanosti, često se uz nju vežu prijeporna pitanja ili sukobljavajuća mišljenja. Valja ipak napomenuti kako sukobi oko teorije evolucije nisu znanstveni, tj. oni ne pripadaju znanstvenom diskursu već prije kulturalnom sudaru dvaju filozofskih svjetonazora. Kako bismo stoga mogli razgovarati o teoriji evolucije, mi moramo prvo poznavati što teorija evolucije jest, a što nije. Zatim moramo razgovarati o njoj kao o znanstvenoj teoriji, a ne kao o filozofskoj implikaciji (kako je to često slučaj). Filozofska (ili teološka) tumačenja teorije evolucije nisu sama teorija evolucije. Teoriji evolucije valja pristupiti na njezinu vlastitom terenu poštujući njezine dosege i ograničenja. Točnije, teoriji evolucije moramo pristupiti kao znanstvenici (uže govoreći, biolozi) ako iz nje želimo izvesti ili na njoj graditi filozofske ili teološke zaključke.

Poštujući ovakav pristup, moramo napomenuti i niz neispravnih zaključaka ili popularnih zabluda vezanih uz teoriju evolucije. Ipak valja reći kako takva mišljenja ne uključuju propitivanje *istini-*

tosti teorije evolucije, ni njezinu (*ne*)*dokazivost* već radije naglašavaju potrebu razjašnjenja određenih nesuglasica i otvorenih pitanja, što je obilježje svake znanstvene teorije. Budući da je govor o konkretnim pitanjima teorije evolucije unutar pastoralne prakse nemoguće sažeti u ovaj rad, radije ćemo navesti nekoliko primjera kao ogled učestalih razmišljanja. Nadamo se da ćemo nekim navedenim primjerima uspjeti prikazati ispravan način promišljanja teorije evolucije unutar pastoralne prakse poštujući znanstvenu i filozofsko/teološku razinu odgovora:

a) Teorija evolucije tvrdi da je život nastao na našem planetu ni iz čega te se tako protivi vjeri.

Teorija evolucije ne proučava nastanak života na Zemlji. Većina evolucijske biologije proučava promjenu biološkog života na Zemlji, a ne njegov nastanak. Mogućnost nastanka života na Zemlji iz nežive materije proučava teorija abiogeneze. Trenutačno stanje teorije abiogeneze ne obećava skoro znanstveno rješenje pitanja nastanka života na Zemlji procesima kompleksne kemije.¹² Postanak života nalazi se izvan domene evolucije.

b) Evolucija se najbolje da opisati kao „opstanak najsposobnijih“ te tako potiče sebičnost i bezdušje naspram slabih u ljudskom društvu.

„Opstanak najsposobnijih“, iako zvučan kao krilatica, evolucijski gledano, nije ispravan. Opstanak dovoljno sposobnih bio bi puno točniji opis procesa evolucije. Izvršna kvaliteta određene varijacije bez potrebne brojnosti ne znači nužno i održanje te varijacije nasljeđem niti nasljeđivanje varijacije nužno zahtijeva njezinu izvrsnost. Najbolji ne moraju nužno opstati. Dovoljno dobri i brojniji imaju puno veću šansu za isto. Nadalje, mehanizmi teorije evolucije čak i ispravno shvaćeni ne mogu se primijeniti na ljudsko društvo. Ako se i pokušaju primijeniti, tada više ne govorimo o znanosti nego o filozofiji ili sociološkoj teoriji koja neprimjereno tumači određene

12 Itay BUDIN – Jack W. SZOSTAK, Expanding Roles for Diverse Physical Phenomena During the Origin of Life, u: *Annual Review of Biophysics*, 39 (2010.), 245-263.

prirodne mehanizme kao temelj opravdanja svojih postupaka, sve pod ruhom znanosti. Teorija evolucije kriva je za bezdušje i sebičnost koliko i teorija gravitacije za (samo)ubojstva ili nesreće što nastaju unutar njezinih zakona.

c) Evolucija je slučajan proces.

Evolucija nije slučajan proces. Iako genetska varijacija koja nastaje unutar populacije jest slučajna,¹³ prirodna selekcija djeluje na takve promjene u vrlo neselektivnom vidu – varijacije koje pomažu preživljavanju i razmnožavanju imaju puno veću šansu prenošenja na potomstvo od onih koje to ne čine.

d) Evolucija nužno vodi savršenijim oblicima života, a to izbacuje Boga iz jednadžbe.

Evolucija nije vođena biološkim zakonom prema višoj svrsi, npr. napretku organizma ili ekološkoj usklađenosti pa čak ni prema složenosti organizma. Unutar evolucijskog razvitka ne postoji mehanizam koji bi morao voditi životne oblike iz manje savršenijih u savršnije. Prirodna selekcija nije svemoguća sila, ona ne stvara savršene oblike ni oblike „savršeno“ prilagođene okolišu u kojemu žive. Ona stvara oblike koji nisu savršeni već radije iskoristivi, tj. iako nesavršeni, oni i dalje služe svojoj svrsi.¹⁴ Nadalje, evolucija ne može izbaciti Boga iz jednadžbe jer ga nikada tamo nije ni stavila. Evolucija nije metafizika, evolucija je biologija. Ona je prirodoslovna znanost i ne proučava postojanje i utjecaj Boga na tijek evolucije. Tim se pitanjem mogu kompetentno baviti samo filozofija i teologija.

13 Mutacije su „slučajne“ u tom smislu da se vrsta mutacije ne može općenito predvidjeti na temelju potrebe organizma. Ovo pak ne znači kako sve mutacije imaju istu vjerojatnost nastajanja niti da mutacije nastaju bez fizičkog uzroka. Neki su dijelovi genoma podložniji mutacijama od drugih dok različiti fizički uzroci (npr. radijacija) često mogu uzrokovati određene mutacije.

14 Manuel J. SALESA – Mauricio ANTON – Stéphane PEIGNE – Jorge MORALES, *Evidence of a false thumb in a fossil carnivore clarifies the evolution of pandas*; dostupno na: <http://www.pnas.org/content/103/2/379.full.pdf>

e) Evolucija je ipak samo jedna teorija.

Unutar kolokvijalnog govora teorija je određena spekulacija ili pogađanje o nekoj stvari ili ideji. Unutar znanosti teorija ima sasvim drugačije značenje. Ona je najiscrpnije objašnjenje određenog događanja unutar prirodnog svijeta poduprta širokim spektrom dokaza. Znanstvenici prihvaćaju teoriju evolucije na isti način na koji prihvaćaju Zemljinu rotaciju oko Sunca ili sastav tvari. Štoviše, teorija evolucije ima toliko argumenata u svoju korist da traženje novih dokaza za njezinu opstojnost više nije ni potrebno, već se istraživanje (i financije) radije može usmjeriti prema specifičnostima samog procesa evolucije. Iz tog razloga teorija evolucije često se naziva i činjenicom evolucije.

f) Evolucija je, navodno, dokazala nepostojanje Boga.

Evolucija je znanstvena teorija i pripada prirodnoj znanosti biologije. Prirodne znanosti ne proučavaju Boga ni duhovnu stvarnost već materijalan svijet i njegove zakonitosti. Teorija evolucije nije kompetentna govoriti o postojanju ili nepostojanju Boga jer se Bog kao objekt proučavanja nalazi izvan dosega prirodnih znanosti. Teorijom evolucije ne može se dokazati postojanje Boga, ali se ne može ni opovrgnuti. Kršćansko promišljanje događanja evolucije mora biti utemeljeno u razumnoj filozofiji, ispravnoj teologiji i nadasve znanstvenim činjenicama.

4. Kreacionizam

Što je to kreacionizam? Kako bismo dobili što bolji odgovor na to pitanje, trebamo najprije istaknuti da je čovjek u cjelokupnoj ljudskoj povijesti, proučavajući prirodu koja ga okružuje, razmišljao o tome kako je moglo nastati sve što postoji. Na stranu odvajajući religijski odgovor koji je od samoga početka ljudske povijesti zastupljen, već su antički mislioci Anaksagora i Empedoklo (5. st. pr. Kr.) filozofskim promišljanjem pripisali stvaranje svijeta kozmičkim inteligentnim silama. Često je u tom procesu određena ideja stvaranja (ustrojstvo svijeta, ili način stvaranja svijeta) dolazila u sukob s

postojećim činjenicama što smo ih u prirodnom svijetu s vremenom otkrivali. No legitimna filozofska i znanstvena istraživanja uvijek su u sebi sadržavala metodu samoispravljanja. Ako bi se s vremenom otkrio nov podatak o svijetu koji nas okružuje ili se određena filozofska postavka pokazala neutemeljenom, tada smo bili primorani ispraviti svoje mišljenje ukoliko smo željeli ostati u istini o stvorenom svijetu koju smo tijekom povijesti postupno otkrivali.

Kreacionizam kao suvremeni pokret, nažalost, ne slijedi intelektualnu tradiciju samoispravljanja te tako samoga sebe postavlja izvan spoznaje o stvorenom svijetu unutar zatvorenih iluzija najčešće othranjenih religijskim žarom. Kada danas dakle kažemo kreacionizam, tu pretežito mislimo na religiozan pokret koji, trudeći se prikazati znanstvenim, želi dati odgovor na postanak i ustrojstvo materijalnog svijeta i čovjeka. Ovisno o religijskoj pozadini kreacionističke ideje, kreacionizam može biti islamski, kršćanski itd. Ono što je zajedničko svakom obliku kreacionizma jest neprihvatanje (određenih) znanstvenih istina te zamjenjivanje istih svojim vlastitim vjerskim idejama. Te vjerske ideje autori unutar kršćanskoga kreacionizma najčešće dobivaju literarnim pristupom Svetom pismu. Tako npr. možemo čuti kako je Zemlja stvorena u šest Zemljinih dana prije šest do deset tisuća godina ili kako makroevolucija nije istinita jer je Bog izravno stvarao svaku vrstu ponaosob. Često u nastupu kreacionizma možemo čuti i snažnu retoriku „neoborivih dokaza“ koji „neosporno pobijaju evoluciju“ ili „dokazuju“ kako svemir nije nastao Velikom praskom (Big Bangom). Običnom čovjeku (često neupućenu vjerniku) ovakav govor može zvučati vrlo uvjerljiv i radije će se (čak i nesvjesno) prikloniti njemu negoli hladnom znanstvenom govoru o „prirodnoj selekciji i slučajnim mutacijama“. Ipak, istina je sasvim drugačija. Kreacionizam jednostavno nema znanstvenih argumenata za vlastite vjerske ideje što ih uporno pokušava progurati u svijest društva. Valja jasno reći da kreacionizam kao suvremen pokret/ideja postoji samo u izdvojenim vjerskim zajednicama, udruženjima ili umovima onih koji, ili ne znajući ili uporno odbijajući činjenicu o ustrojstvu prirodnog svijeta, radije prihvaćaju

određenu vjersku ideju o istom negoli potvrđenu prirodnu spoznaju do koje smo došli legitimnim znanstvenim istraživanjem.

5. Inteligentni dizajn (ID)

Kada u kontekstu teorije evolucije govorimo o ID-u, onda govorimo o intelektualnom pokretu nastalom unutar zadnjeg desetljeća proteklog stoljeća unutar SAD-a. Tri su najvažnija teoretičara ovog pokreta Mihael Behe, Stephen Meyer i William Debski, zajedno okupljeni u udruzi Instituta „Discovery“. ID kao pokret u sebi sadrži dva glavna cilja djelovanja: znanstveni i kulturološki. Unutar „znanstvenog“ cilja ID želi dokazati biološku osobinu „dizajna“ u stvorenom svijetu, dok unutar „kulturološkoga“ želi ostvariti poraz filozofije znanstvenog materijalizma. Iako ID raspravlja o ideji „dizajna“ i u odnosu na kozmološke znanosti, mi ćemo se ovdje posvetiti pojmu „dizajna“ kako ga ID zastupa u odnosu na biološke znanosti. ID tvrdi: „Teorija inteligentnog dizajna drži kako se određena obilježja svemira i živih bića najbolje mogu objasniti inteligentnim uzrokom, a ne ne-vođenim procesom kao što je prirodna selekcija.“¹⁵

Kao što vidimo iz navoda, ID se postavlja kao *znanstvena alternativa teoriji evolucije* tvrdeći da unutar biološkog svijeta postoje strukture čiji se nastanak ne može objasniti nevođenim mehanizmima evolucije već radije nadodanom intervencijom „dizajna“ od strane kakvog inteligentnog agenta što ima sposobnost utjecanja na prirodne zakone. Ovakvo poimanje dizajna unutar znanstvene perspektive nadasve je problematično budući da svojom tvrdnjom kako se određeni biološki fenomeni nalaze izvan tijeka prirodnih uzroka ID ne samo da ne dopušta znanstveni način potvrde istih nego i tvrdi kako je znanost nesposobna objasniti određene događaje unutar vlastite sfere istraživanja. Na ovaj način ID u neku ruku kao da obeshrabuje istraživanje unutar bioloških znanosti budući da bi za njegovo konačno dokazivanje znanstveno istraživanje moralo doći pred zid i priznati poraz. Dizajn se, prema Williamu Dembskiju, pronalazi tako što se kao objašnjenja eliminiraju „zakon“ i slučajnost“. To znači da se do konačne potvrde „dizajna“ dolazi onda kada dođe do nestanka

15 Preuzeto s: <http://www.intelligentdesign.org/>

drugog prirodnog objašnjenja. Ali zar nije ovakvo objašnjenje slično teoremu „Bog rupa“ te ne pridonosi ni znanstvenom istraživanju ni poimanju vjere, budući da se znanost na ovaj način obeshrabruje za istraživanje, a vjera nudi kao nadomjestak znanstvenoj spoznaji? Nije stoga čudno čuti kako mnogi klasificiraju ID kao samo jednu *lošu teologiju*, a ne znanost.

Kako bi uspješno potvrdio svoju ideju „dizajna“, ID između ostalih formulira argumente „specifične kompleksnosti“ i „nesvodive složenosti“ kojima želi oboriti mogućnost razvitka kompleksnih bioloških organizama ili struktura putem evolucijskih mehanizama. No do danas ID kao znanstveni pokret nije uspio ponuditi ni jedan biološki argument kojim bi se potvrdila ovakva ideja „dizajna“ te tako oborila teorija evolucije, budući da bi za njezino obaranje bilo dovoljno eksperimentalno potvrditi argumente „nesvodive složenosti“ i „specifične kompleksnosti“, kako to jedna znanstvena teorija i zahtijeva. Štoviše, ni jedan od argumenata u korist istih kao što su: grušanje krvi, bakterijski bič, evolucija imunološkog sustava, stvaranje novih genetskih informacija i sl., nije potvrđen idejom „dizajna“ već radije objašnjen i pojašnjen teorijom evolucije i njezinih mehanizama.¹⁶

ID dakle, možemo slobodno reći, do današnjeg dana nije uspio unutar znanstvene zajednice dokazati svoje najsnažnije znanstvene argumente. Iz tog razloga nije ni čudno zamijetiti da je gotovo svako krovno udruženje znanstvenika u SAD-u i Europi *odbacilo ID kao znanstvenu hipotezu*. Bez potvrđenih testova, istraživanja i hipoteza unutar bioloških znanosti ID je do sada ostao samo na onome s čime je i krenuo – ideji dizajna.

16 ID kao znanstveni pokret svoj je javni krah doživio na suđenju u Doveru, Pennsylvania, 2004., gdje je nakon iscrpna procesa proglašen neznanošću i idejom usko povezanom s pokretom kreacionizma. Preporučamo memorandum suđenja dostupan na: http://www.pamd.uscourts.gov/kitzmiller/kitzmiller_342.pdf

6. Crkveno učiteljstvo i teorija evolucije¹⁷

Kakav stav katolici trebaju zauzeti naspram evolucije? Onaj koji priznaje legitimne znanstvene dosege, ne odstupajući od katoličke vjerske istine. Konačan odgovor na pitanje evolucije do danas od strane Učiteljstva nije izrečen, no slijedeći Učiteljstvo možemo izreći neke osnovne značajke katoličkog nauka o stvaranju u pogledu evolucije. Prvo što moramo napomenuti jest nepostojanje sukoba između katoličke vjere i teorije evolucije. Točnije rečeno, ne postoji sukob između katoličke vjere i znanosti glede stvaranja svijeta i čovjeka te saznanja o tome.¹⁸ Jasno je razumjeti zašto je tako. Crkva prepušta prirodnim znanostima njihov vlastiti doseg u kojem one, tragajući za odgovorima unutar prirodnog svijeta, sve više otkrivaju njegovu strukturu, razvoj i način djelovanja.¹⁹ No Crkva jednako tako, vođena Duhom, objavljuje istine koje nadilaze znanstvenu spoznaju. Upravo u toj dvostrukoj objavi – onoj prirodnoj koju nam otkrivaju znanosti i onoj vrhunaravnoj koju nam Crkva tumači – možemo zapaziti jednu te istu cjelovitu istinu o stvaranju svijeta i čovjeka.²⁰

Drugo što moramo napomenuti jest nepostojanje definirajućeg stava o teoriji evolucije. Ono što je rečeno, tiče se, kao i uvijek, stvari vjere, a ne bioloških uzroka. Već nadasve poznati tekst enciklike *Humani generis* Pape Pija XII. prenosi nam: “Zbog tih razlo-

17 O ovoj temi više vidi u: Nikola BIŽACA, Učiteljstvo i evolucija, u: Nikola BIŽACA – Josip DUKIĆ – Jadranka GARMAN (prir.), *Kršćanstvo i evolucija. Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa, Split, 22. i 23. listopada 2009.*, Crkva u svijetu – Katolički bogoslovni fakultet, Split, 2010., 105-135.

18 „Moji prethodnici papa Pio XII. i papa Ivan Pavao II. primijetili su kako protivljenje vjerskog razumijevanja stvaranja dokazima empirijskih znanosti ne postoji,“ BENEDIKT XVI., *Obraćanje Papinskoj akademiji znanosti* – Vatikan – 31. listopada 2008., dostupno na: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2008/october/documents/hf_ben-xvi_spe_20081031_academy-sciences_en.html

19 LAV XIII., *Providentissimus Deus* (18. XI. 1893.), u: H. DENZINGER – P. HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka, vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3280-3294.

20 Zbog ovog razloga smatram kako bismo uvijek morali osigurati zajedništvo dviju stvari; morali bismo ih međusobno približiti. Jer kada u našem vremenu raspravljamo o razumnosti vjere, tada upravo razgovaramo o činjenici kako razum ne završava u eksperimentalnim otkrićima – on ne završava u pozitivizmu; teorija evolucije vidi samo polovinu istine: ona ne vidi kako se iza nje nalazi Duh Stvaranja. BENEDIKT XVI., *Obraćanje svećenicima biskupija Bolzano-Bressanone* – Bressanone – 6. 8. 2008., dostupno na: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2008/august/documents/hf_ben-xvi_spe_20080806_clero-bressanone_en.html

ga crkveno učiteljstvo ne brani da u skladu sa sadašnjim stanjem znanosti i teologije mjerodavni stručnjaci na oba područja istražuju i pretresaju evolucionističko učenje. *Ono naime istražuje porijeklo ljudskog tijela, te uči kako ono potječe od preegzistentne organske materije, dok nas vjera obvezuje vjerovati kako su duše izravno stvorene od Boga.*²¹ Dakle, jedino obvezujuće učenje Crkve o teoriji evolucije, pisano 1950. godine, ne protivi se biološkim znanostima ni teoriji evolucije već radije izriče istinu da čovjek nije samo tijelo (biološka komponenta) već i besmrtna duša od Boga izravno stvorena. Drugi vatikanski koncil u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* napominje kako se metodičko istraživanje ni u jednoj struci, ako se provodi doista znanstveno i poštujući moralna načela, nikada neće stvarno protiviti vjeri, jer profane i vjerske realnosti imaju svoj izvor u istome Bogu.²²

Papa Ivan Pavao II. u poruci Papinskoj akademiji znanosti 22. listopada 1996. ističe kako je njegov „*prethodnik Pio XII. već potvrdio kako između evolucije i učenja vjere o čovjeku i njegovu pozivu nema sukoba, ako ne smetnemo s uma određene nepomične točke...*” Danas nakon više od pola stoljeća nakon pojave te enciklike, neki novi pronalasci nas vode da u teoriji evolucije vidimo više od hipoteze... Konvergencija rezultata različitih neovisnih studija – što nije bilo ni planirano ni traženo – samo po sebi stvara značajan argument u korist ove teorije.²³

Međunarodna teološka komisija, pod predsjedavajućim Josephom Ratzingerom, iako bez doktrinarnog autoriteta, 2004. godine napominje kako „*među znanstvenicima... postoji opća suglasnost da je prvi organizam nastanjivao ovaj planet prije oko 3,5 do 4 milijarde godina. Budući da je dokazano da su svi živi organizmi na*

21 PIO XII., Enciklika »*Humani Generis*« – Vatikan, 12. kolovoza 1950., u: PAPINSKO VIJEĆE ZA KULTURU, *Vjera i kultura. Antologija tekstova papinskog učiteljstva od Lava XIII. do Ivana Pavla II.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., br. 591. Latinski: »*Quamobrem Ecclesiae Magisterium non prohibet quominus «evolutionismi» doctrina, quatenus nempe de humani corporis origine inquirat ex iam existente ac vivente materia oriundi – animas enim a Deo immediate creari catholica fides non retinere iubet*«, dostupno na: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xii/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_12081950_humani-generis_it.html

22 Usp. GS, br. 60.

23 Dostupno na: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/pont_messages/1996/documents/hf_jp-ii_mes_19961022_evoluzione_it.html

Zemlji genetski povezani, gotovo je sigurno da svi živi organizmi potječu iz ovog prvog organizma. *Dokazi iz mnogih studija fizičkih i bioloških znanosti potvrđuju nakupljajuću potporu za teoriju evolucije i objašnjenje razvoja i raznolikosti života na Zemlji, dok se kontroverza nastavlja oko brzine i mehanizama evolucije.*²⁴

Postavši papa, Benedikt XVI. u govoru upućenom svećenicima biskupija Belluno-Feltre i Treviso 24. srpnja 2007. govori: „Trenutačno u Njemačkoj, ali i u SAD-u vidim kako bjesni pomalo žestoka rasprava između takozvanog "kreacionizma" i evolucionizma, predstavljenih kao međusobno isključive alternative: oni koji vjeruju u Stvoritelja ne bi mogli zamisliti evoluciju, a oni koji podržavaju evoluciju, morali bi isključiti Boga. *Ova je antiteza apsurdna jer, s jedne strane, postoji toliko mnogo znanstvenih dokaza u korist evolucije koja se pojavljuje kao stvarnost koju možemo vidjeti ispred nas i koja obogaćuje naše znanje o životu i biću kao takvome. No, s druge strane, teorija evolucije ne odgovora na svaki upit, a posebno ne na velika filozofska pitanja: otkuda sve dolazi i kako je sve što postoji na koncu dovelo do čovjeka? Ja vjerujem kako su ovo pitanja od presudne važnosti.*²⁵ Slične se navode u posljednje vrijeme može čuti od sve većeg broja crkvenih velikodostojanstvenika.²⁶ Zaključimo navedeno rekavši: razmišljajući o teoriji evolucijskog razvitka, kao katolici moramo ispovijedati „nepomične točke“ objavljene istine. Konkretno, npr. da je ljudska duša izravno stvorena od Boga.

7. Pokušaj filozofsko-teološke sinteze

Znanost i tehnološki napredak u posljednjih su stotinu godina u neviđenim razmjerima promijenili naličje zemlje i ljudski način života. Kulturološka promjena nastala prelaskom iz industrijske civilizacije u tehnološku stvorila je promjene čak i u ljudskom procesu

24 Dostupno na: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_it.html

25 Dostupno na: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2007/july/documents/hf_ben-xvi_spe_20070724_clero-cadore_it.html

26 „Katolici mogu vjerovati u evoluciju, dokle god je shvaćaju vođenu Bogom, a ne slučajnošću.“ Kardinal McCARRICK, *Govor održan Nacionalnom novinarskom klubu*, Washington DC, 11. 6. 2005. Dostupno na: http://www.cardinalrating.com/cardinal_62_article_1831.htm

razmišljanja i ponašanja u svakodnevnom životu. Velika znanstvena otkrića u posljednjih stotinu godina zauvijek su promijenila našu sliku o svijetu i čovjeku. Fizika i astronomija otkrivaju nam tajne svemira i njegovu strukturu, koja ispada mnogo starija, složenija i misterioznija negoli što smo to prije mogli i pomisliti. Čovjek se, s druge strane, pokazuje još većom tajnom. Svoje zajedničko biološko srodstvo dijeli ne samo s pretkom od kojega potječe njegovo tijelo nego radije s cjelokupnim životom na planetu Zemlji, a opet ostalo stvorenje na planetu nadilazi vlastitom sviješću i samospoznajom, kreativnošću i sposobnošću osjećanja.

Jesu li ove nove znanstvene spoznaje o svijetu i čovjeku ugrozile vjeru u Boga stvoritelja? Kako ih pomiriti s usvojenom slikom ljudskog primata i unikatnosti stvaranja? Zar nije Zemlja samo jedan od planeta u neizmjerom velikom svemiru, a čovjek samo jedna od evolucijskih grana što se razvila iz zajedničkog pretka zahvaljujući slučaju? Kakav, dakle, ispravan teološki odgovor možemo ponuditi današnjoj kulturi na pitanje evolucijskog rasta i nastanka čovjeka?

Sigurno je da u ovom radu ne možemo ponuditi potpunu sliku kojom bismo pokušali opisati katolički pogled na evolucijsko stvaranje, no možemo istaknuti neke sigurne dogmatsko-pastoralne smjernice u tumačenju evolucijskoga stvaranja. Pri tumačenju evolucije unutar katoličkog svijeta moramo prvenstveno zauzeti ispravan znanstveni stav. Ako nismo usvojili ispravan znanstveni stav ili ako smo zauzeli stav oprečan činjenicama, tada naše teološko promišljanje neće donijeti mnogo ploda već će prije voditi k zabludi vjernika i sablazni nevjernika. Na ovo je već sv. Augustin jasno i oštro upozorio u tumačenju Knjige Postanka rekavši: "Neka kršćani ne govore besmislice nevjernicima."²⁷

Kao što smo u tekstu spominjali, teorija evolucije kao biološka teorija cjelovito objašnjava podatke što smo ih spoznali iz prirode u posljednjih sto pedeset godina različitim pristupima, metodama i ek-

27 „Opasno je i sramotno nevjerniku čuti kršćanina, dok ovaj vjerojatno tumači Sveto pismo, kako priča besmislice o ovim temama; i trebali bismo poduzeti sve što nam je u mogućnosti kako bismo spriječili tako sramotnu situaciju u kojoj se kršćanin pokazuje kao veliki nezalica i biva ismijan u nepovrat.“ SVETI AUGUSTIN, *Literarno značenje Knjige Postanka*, knj. I., br. 39, u: *Ancient Christian Writers*, Paulist Press, New York, 1982.

sperimentima. Ona kao jedinstvena i zaokružena teorija objašnjava biološku povijest života na našem planetu i jedna je od najutvrđenijih teorija u povijesti znanosti. *Unutar znanstvenog svijeta teorija evolucije nema konkurencije.*

Drugi korak prema ispravnom tumačenju teorije evolucije svakako je onaj filozofski. Iako postoje mnogi koji često neprimjetno pokušavaju napraviti skok od prirodnoznanstvene teorije evolucije do naturalističke filozofije evolucije, implicirajući kako teorija evolucije, na neki neopisan način, izravno vodi naturalističkom poimanju svijeta i negiranju nadnaravnog, moramo reći da je takav skok neopravdan i za nas katolike neprihvatljiv.²⁸ Teorija evolucije u sebi ne sadrži nikakvih pokazatelja koji bi nužno ili u većoj mjeri naveli promatrača na zaključak metafizičkog naturalizma. Katolik je stoga u punoj slobodi dužan ponuditi filozofski odgovor na pitanje evolucije i Boga, tj. mora napomenuti Božje vodstvo evolucijskoga procesa. *Bog je vodio evoluciju* i mi kao katolici za isto posjedujemo i filozofski argument. Taj filozofski argument pak nema nikakve veze s filozofijom ID-a (Bog kao mehanicistički arhitekt – demijurg). On se radije oslanja na učenje sv. Tome Akvinskog – tijekom povijesti u više navrata istaknuto kao jasan putokaz u promišljanju sličnih problema.

Sukladno razmišljanju sv. Tome, možemo primijetiti da se teorija evolucije i pitanje Boga ne samo ne sukobljavaju već se, štoviše, vrlo elegantno nadopunjavaju. Filozofija svetog Tome, za razliku od filozofije ID-a, ne usmjerava se na procese ili elemente stvaranja tu (neuspješno) tražeći potvrdu za mogući Božji utjecaj, već se radije usmjerava na ono što je bitno – samu bit stvaranja. Bit stvaranja, prema svetom Tomi, dala bi se izraziti jednostavno: „Creatio non est mutatio.“ Stvaranje dakle nije promjena ili mutacija. Stvaranje je nešto mnogo više, ono je odnos.²⁹ Zahtijevati da stvaranje mora

28 Jasno je kako se istina vjere o stvaranju radikalno suprotstavlja teorijama materijalističke filozofije. Ove (teorije) sagledavaju svemir kao rezultat evolucije materije svodiv na čistu slučajnost i nužnost. IVAN PAVAO II., *Stvaranje je čin Trojstva*, Opća audijencija – Vatikan – 5. 4. 1986. Dostupno na: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/audiences/alpha/data/aud19860305it.html

29 „Toma Akvinski je učio kako pojam stvaranja mora transcendirati horizontalno podrijetlo odvijanja događaja, koji je povijest, i s time sve naše čisto materijalističke načine razmišljanja i go-

označavati Božje produciranje novih i odvojenih formi života znači pobrkati činjenicu stvaranja s onim što bi sveti Toma nazvao načinom formacije bića u stvorenome svijetu. Stvaranje je dakle, prema sv. Tomi Akvinskom, izvorni uzrok sveukupne stvarnosti. Ono je razlog postojanja svih stvari, a ne razlog njihovih promjena.³⁰

Tumačiti stvaranje samo kao uzrok promjene u stvorenom svijetu znači reducirati pojam stvaranja, a s njime i Boga stvoritelja, na razinu arhitekta ili mehaničara. Upravo u ovome leži problem mnogih koji posežu (a da toga nisu ni svjesni) za sličnim filozofskim promišljanjem stvaranja u pogledu evolucije. Prihvatanjem takvog pojma stvaranja Bog nužno biva primoran aktivno producirati forme stvorenja, a samim time i doći u sukob sa saznanjima teorije evolucije koja takav način stvaranja opovrgava.

S Tomine strane, stvaranje nije neki daleki udaljeni događaj, ono je uzrokovanje postojanja svih stvorenih stvari. Govor o stvaranju dakle spada u domenu metafizike i teologije, a ne u domenu prirodnih znanosti. No čak i unutar rasprave *dizajn* ili *slučaj*, sveti Toma nudi odgovor koji nije ili/ili (ili za evoluciju i slučajnost ili za kreacionizam/ID i dizajn). *Sv. Toma odlučno odbacuje ovu dihotomiju*. Bog, prema njemu, može djelovati smisljeno i razumno čak i slučajnošću kako bi postigao određeni, unaprijed zacrtan, ishod.³¹

Prema riječima sv. Terezije iz Avila, Bog uistinu može pisati ravno i po krivim crtama. Bog dakle ne djeluje na prirodu kao što bi čovjek na nju djelovao – na izvanjski način konstantnog utjecaja/podešavanja. Bog radije uzrokuje prirodna bića kako bi ona posto-

vorenja o evoluciji svijeta. Toma je primijetio kako stvaranje nije ni pokret ni mutacija. Ono je radije osnovni i trajni odnos koji veže stvorenje sa Stvoriteljem, jer on je uzrok svakog bića i svog postojanja. (usp. *Summa theologiae*, I, q.45, a. 3).“ BENEDIKT XVI., *Obracanje Papinskoj akademiji znanosti* – Vatikan – 31. listopada 2008., dostupno na: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2008/october/documents/hf_ben-xvi_spe_20081031_academy-sciences_en.html

30 „...Štvari unutar prirode primaju određene forme. Ovo određenje formi mora se svesti na božansku mudrost kao svoj prvi princip, pošto je božanska mudrost osmislila red u svemiru, red koji se ostvaruje u raznovrsnosti stvari“, *Summa theologiae*, I, q. 44, a. 3.

31 “Ako su sve stvari što su ovdje učinjene, čak i slučajnosti, podložne božanskoj providnosti, tada, čini se, ili providnost ne može biti sigurna, ili se sve stvari događaju po nužnosti. Toma: “Ako Bog predvidi da će se taj događaj zbiti, on će i biti... Ali će se dogoditi na onaj način na koji ga je Bog predvidio. Sada, on je predvidio kako će se odviti slučajnošću. Iz toga slijedi kako će bez pogreške taj događaj odviti slučajnošću, a ne nužnošću.” Usp. *Summa Contra Gentiles*, 3, b. 94.

jala u stanju koje im omogućava djelovati baš na takav (prirodan) način. Samo i jedino zbog Božjega stvaranja prirodna bića posjeduju mogućnost stvarnog djelovanja sukladno načinu na koji su stvorena. Sve su dakle stvari i njihovi uzroci podložne božanskoj providnosti.³²

Riječima međunarodne teološke komisije: “Istinska nasumičnost unutar stvorenog reda nije nespojiva sa svrhovitom božanskom providnošću. Božanska uzročnost i stvorena uzročnost radikalno se razlikuju ne samo u stupnju nego i u načinu. Stoga, čak i ishod istinski nasumičnog procesa može potpasti pod božanski providonosni plan za stvorenje... božanska uzročnost može biti aktivna u procesu koji je istovremeno nasumičan i vođen. *Evolucijski mehanizam nasumičnog djelovanja takav je samo zato što ga je Bog takvim i omogućio. Nevođeni evolucijski proces – jedan koji se nalazi izvan granica božanske providnosti – jednostavno ne može postojati.*“³³

Treći i konačan korak razumijevanja evolucije svakako je onaj teološki. Od svih teoloških pitanja što se postavljaju pri razmatranju evolucije, mi ćemo ukratko pokušati ponuditi promišljanje o onom tako često prijepornom pitanju – stvaranju čovjeka. Kako smo već prije naveli, Crkva je definirala nužnost vjerovanja u izravno stvaranje duše kod prvoga čovjeka. Je li ovo vjerovanje u suprotnosti s onim što teorija evolucije podučava o nastanku čovjeka? Nipošto. Kao što smo u tekstu spominjali, teorija evolucije u odnosu na čovjeka proučava razvitak ljudske biološke komponente – tijela. Ona se ne dotiče duše ni načina na koji je Bog udahnuo dušu u prvoga čovjeka. Iz tog razloga valja odmah reći da je govor o stvaranju prvoga čovjeka teološki, a ne biološki govor, te ga kao takvoga treba i promišljati. Čovjek je čovjek, mogli bismo reći, kada posjeduje i tijelo i duhovnu dušu. Dok jedna od ovih dviju dimenzija nedostaje, ne možemo govoriti o čovjeku unutar teoloških dimenzija. Sukladno takvom promišljanju, problem između postupna nastajanja ljudskog tijela i ulijevanja ljudske duše u takvo tijelo nestaje.

32 Usp. *Summa theologiae* I, 22, 2.

33 Međunarodna teološka komisija, *Zajedništvo i služenje: Ljudske osobe stvorene na sliku Božju*, 2004., br. 69. Dostupno na: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_2004_0723_communion-stewardship_en.html

Ali pravo je teološko pitanje svakako na koji je način ili kada Bog stvorio dušu unutar prvog ljudskog tijela? Vjerujemo da nam načelo i primjer Kristove inkarnacije u ovom promišljanju može pomoći. Kristovo tijelo začecem dobiveno nije se razlikovalo u svome ustrojstvu od tijela ostalih ljudi njegova vremena. Kristovo tijelo bilo je posve ljudsko dok je njegova osoba bila ona Sina Božjega. Možemo li onda ustvrditi da je prvi čovjek biološki bio sasvim jednak pripadnicima svoje vrste, a ipak ontološki različit – prvi čovjek? Jednako kao što je i Krist u svojoj naravi jednak ljudima svoga vremena, ali ontološki posve različit – sâm Bog? Je li promjena u stvaranju, u ontološkom skoku bila i materijalne, a ne samo duhovne naravi, tj. je li Bog intervenirao u prirodni proces samo ulijevanjem duše ili/i određenim zahvatom u biološku materiju? I možda najintrigantnije pitanje – u kojem je trenutku točno čovjek postao čovjekom?

Vjerujemo da nam na sva ova teološka pitanja Kristova inkarnacija može poslužiti kao sigurna polazišna točka promišljanja. Često se naime stvaranje prvog čovjeka zamišlja na efektan, grandiozan način, a fokus previše postavlja na materijalnu komponentu ljudskoga bića. No možda je stvaranje bilo puno skrovitije, poput Kristova ulaska u ovaj svijet. Možda je način Božjega stvaranja upravo onakav kakav nam se objavljuje u dolasku kraljevstva Božjega – neprimjetan, postupan, silno djelatan i nadasve stvaran.³⁴

Zaključak

U posljednjem desetljeću po pitanju kulturnog razumijevanja i prihvaćanja evolucije unutar katoličkog svijeta dogodilo se mnogo toga. Pape su u više navrata govorili o evoluciji potvrđujući ju kao valjanu znanstvenu teoriju te usmjeravajući vjernike k jasnijem razumijevanju filozofskih i teoloških aspekata evolucije. U svojim javnim istupima osobito je papa Benedikt XVI. zagovarao usmjeravanje k tomističkoj metafizici i evoluciji vođenoj Božjom rukom, oštro negirajući svaki oblik naturalističkog ateizma. Katolički teolozi, filozofi i osobito mnogi znanstvenici raspravljaju o načinu razumijevanja i tumačenja evolucije ne nijećući njezinu znanstvenu

³⁴ Usp. Lk 17, 20-21.

sigurnost. Kakav općeniti dojam možemo steći promatrajući ove događaje? Sigurno je sve veće i šire prihvaćanje teorije evolucije kao znanstvene činjenice i teološko promišljanje koje se na tu znanstvenu činjenicu oslanja.³⁵ Katolička Crkva nikada nije bila previše sklona kreacionističkoj opciji zbog načina tumačenja Svetog pisma i tomističke filozofije, no filozofija kreacionizma i ID-a ima nemali broj poklonika unutar katoličkih redova, što se da zamijetiti i iz naše pastoralne prakse. Ipak, posljednji događaji ukazuju na sve veće odvajanje katoličkih mislioca od kreacionističkih tumačenja. Razlozi su za to zasigurno utvrđenost evolucije kao znanstvene teorije, no jednako tako i propast kreacionizma/ID-a kao znanstvene teorije.³⁶ Dodajmo tome i kako unutar katoličkog filozofskog svijeta nemali broj tomističkih filozofa sve glasnije i jasnije progovara o manama filozofije ID-a.³⁷ Uzevši ove pokazatelje zajedno, ne treba se stoga čuditi da Crkva često u svojim službenim istupima kao znanstvenu teoriju priznaje samo teoriju evolucije, a ne ID ili kreacionizam,³⁸ istovremeno snažno niječući metafizički naturalizam.

35 Pogledati prezentaciju Apologetskog Instituta Sjeverne Amerike (CAINA): „*Faith and the Big Questions – Which Is True: Creation, Evolution, or Both?*“⁴⁴. Dostupno na: <http://cainaweb.org/portfolio-view/big-questions/#CBQ2>

36 Još jedna točka koju moram napomenuti tiče se potrebe velike pozornosti prilikom raspravljanja o providonosnom dizajnu unutar stvaranja, kako bismo izbjegli pitanje inteligentnog dizajna, koji nije znanstvena teorija, iako se tako predstavlja. Ova teza, nadalje, ima ozbiljnu manu promatranja teorije evolucije kakva je ona bila prije 30 ili 40 godina. Usp. dr. Gennaro AULETTA, *Lažno suprotstavljnje između darvinizma i Crkve* – intervju, u: *L'Osservatore Romano*, 4. 3. 2009. Dostupno na: http://www.vatican.va/news_services/or/or_quo/interviste/2009/052q05a1.html

37 Dr. Michael W. TKACZ, *Aquinas vs. Intelligent Design*, 2008., dostupno na: <http://www.catholic.com/magazine/articles/aquinas-vs-intelligent-design>; dr. Edward FESER, *Heads Idwinstailsyou lose*, 2011., dostupno na: <http://edwardfeser.blogspot.com/2011/03/heads-id-wins-tails-you-lose.html>; Francis J. BECKWITH, *How to Be An Anti-Intelligent Design Advocate*, 2010., dostupno na: https://bearspace.baylor.edu/Francis_Beckwith/www/Sites/USTJLPP.pdf; William E. CARROL, *Creation, Evolution and Thomas Aquinas*, 2000., dostupno na: <http://www3.nd.edu/~afreddos/courses/43150/carroll3.htm>

38 Osobito obratiti pozornost na konferenciju održanu u Rimu 2009. godine pod nazivom „Biological Evolution Facts and Theories“, organiziranu od strane Papinskog sveučilišta Gregoriana pod visokim pokroviteljstvom Papinskog vijeća za kulturu. U letku održane konferencije stoji: *Glavni cilj inicijative je doprinijeti ideji kako znanost i teologija predstavljaju različita područja spoznaje, analize i interpretacije. Neispravno preklapanje ovih polja uzrokuje pak zbunjenost i ideološke kontroverze. Ozbiljna filozofska refleksija može ukazati znanosti i teologiji točke susreta te zajedničko ujedinjavanje u ovim točkama. Konkretno, unutar kompleksnih i višestranih spornih pitanja znanosti – vjere, ovaj se događaj ustremiljuje na pomirenje promišljanja “Stvaranja” s “Evolucijom” bez pretvaranja prvog u znanstvenu teoriju i drugog u dogmu.* Dostupno na: http://www.unigre.it/eventi/conferenza_evoluzione/documenti/090303_Brochure_Conferenza_evoluzione_en.pdf

Iz tog razloga valja napomenuti da rješenje problema ID – kreacionizam – evolucija neće doći od znanstvenika jer za znanstvenika u toj raspravi problema ni nema. Rješenje treba doći od teologa i kršćanskih filozofa. Oni su pozvani upozoriti na „antireligijski metafizički materijalizam s jedne strane i fundamentalistički ekstremizam koji vodi u kreacionizam ili u ID s druge strane.“³⁹ U svojoj osnovi kreacionizam i ID stoje kao filozofsko/teološke ideje i o njima se osobito mora raspravljati i na takav način. Mi vjerujemo da pastoralna teologija i u ovome može pružiti vrlo važne uvide ponajviše zbog toga što je vidljivo da bitni problemi razumijevanja teorije evolucije i teologije stvaranja ne proizlaze iz katoličkog teološkog izričaja nego iz njegova prenošenja u pastoralnoj praksi. Glavni je problem pastoralne prakse, po pitanju evolucije, vjerujemo zastarjela *forma mentis* mnogih vjernika i pastoralnih djelatnika. Često se, naime, u pastoralnoj praksi pribjegavalo pojednostavljivanju i *infantilizaciji* Svetog pisma s jedne strane te izbjegavanju teških (znanstvenih) pitanja s druge. Teološko promišljanje prečesto se, nažalost, zamjenjivalo *po-božnim argumentom*. Ovo je rezultiralo poimanjem Boga Stvoritelja kao kakvog čudesnog demijurga, a stvaranja kao kakvog mističnog, kozmogonijskog događaja zavijenog unutar otajstvene povijesne magle. Svaki pokazatelj suprotnoga smatra se automatskim napadom na vjeru. Ovakva reakcija svakako proizlazi iz nerazumijevanja božanskoga čina stvaranja i naravi Boga Stvoritelja, ali još i više iz određene slike o Bogu i čovjeku. Unutar ove tako često zastupljene slike, Boga Stvoritelja se promatra kao kozmičkog čarobnjaka, duge bijele brade što zamahom prsta ili ruke najednom stvara Zemlju, životinje i ljude. Događa se, u biti, *antropomorfizacija Boga* i Božjeg stvaralačkog čina. A ona se u pastoralnoj praksi prenosi(la) vjerujemo iz tog razloga što je u praksi puno jednostavnije govoriti na sličan način gdje većina slušatelja ne posjeduje određeni stupanj znanja iz biologije ili teologije, no moramo se zapitati je li takvo djelovanje ispravno? Je li ispravno sustavno sužavati širinu i istinu Božjega čina stvaranja što se u povijesti čudesno raspliće i otkriva,

39 Dr. Gennaro AULETTA, *Lažno suprotstavljanje između darvinizma i Crkve* – intervju, L'Osservatore Romano, 4. 3. 2009., dostupno na: http://www.vatican.va/news_services/or/or_quo/interviste/2009/052q05a1.html

osobito u naše vrijeme kada nam znanost toliko toga otkriva i postaje „*vrijedan saveznik vjere u razumijevanju Božjeg plana za svemir*“,⁴⁰ kako je to divno rekao papa Benedikt XVI. Zar nije zadatak pastoralne teologije upravo naglašavati potrebu mijenjanja ovakvog praktičnog stava i iznova upozoravati na potrebu boljeg razumijevanja odnosa znanosti i vjere? Zar ne shvaćamo važnost trenutka u kojemu mnogi napuštaju vjeru zbog nedovoljnih ili neispravnih odgovora na važna životna pitanja? Nije li došlo vrijeme u kojemu moramo ponizno i iskreno, zajedničkim snagama, tražiti odgovore na pitanje stvaranja, što nam se otkrivaju istovremeno u znanosti i objavi? Vjerujemo doista da ovom zadatku od velike pomoći može biti ispravna katolička pastoralna teologija dajući jasne smjernice vodstva djelovanja pastoralnih djelatnika po ovom pitanju.

40 Vidi: <http://www.news.va/en/news/benedict-xvi-it-is-rational-to-believe>

THE THEORY OF EVOLUTION IN THE CONTEMPORARY PASTORAL-CATECHETICAL CONTEXT

Summary

This article examines the relationship between the contemporary pastoral and catechetical activity in respect to the fact of evolution, i.e. reflects upon the approach to this important segment of scientific inquiries in the contemporary pastoral context. Furthermore, an overview of some key segments of the problem is offered. It is a question of science, but its cultural and theological-pastoral care echoes are self-evident. The article warns us of wrong approaches and exaggerations which do not do justice to the teaching of the Church regarding the evolution theory. Interdisciplinary approach is the backbone of the methodology, considering the natural sciences, theology and philosophy, as well as the outcomes of the pastoral experiences.

Key words: God, creation, evolution, pastoral care, catechesis.